

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

**ПИТАННЯ МОРСЬКИХ КОРДОНІВ У ЗОВНІШНІЙ
ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ**

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи

на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконала:

студентка VI курсу групи 691

Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність: 291 «Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Сердюк Анастасія Сергіївна

Науковий керівник:

кандидат політичних наук

Тихоненко Ірина Вікторівна

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Серед проблем державотворення України як молодої незалежної держави однією з актуальних є проблема становлення, охорони та захисту державного кордону. Наша держава має один із найбільших за протяжністю державних кордонів у Європі, в тому числі і один з найбільших морських кордонів. Морська ділянка українського кордону має протяжність 1355 кілометри (15% від загальної протяжності державного кордону).

Державний кордон, в тому числі морський, призначений для розмежування територій суміжних суверенних держав. Формування державного кордону – це тривалий історико-правовий процес, який у випадку з українсько-російським морським кордоном не завершився дотепер, що пов'язано з прагненням Російської Федерації (РФ) забезпечити своє геополітичне домінування на просторах колишнього СРСР.

Також актуальність теми дослідження пов'язана із виникненням з 2014 р. більш гострої проблеми захисту морського кордону України у зв'язку із анексією Криму Російською Федерацією та ведення нею нелегітимної у правовому політ діяльності у Азовському морі. У свою чергу, незавершеність процесу договірно-правового оформлення морського кордону негативно позначається на міжнародному авторитеті України, становить перешкоди для реалізації стратегічних завдань зовнішньої політики у безпековій та економічній сферах. Загострення ситуації у акваторії Азовського моря та Керченської протоки наприкінці 2018 р. ще раз підтвердило важливість питання морського кордону у відносинах з Російською Федерацією.

Україна мала негативний досвід врегулювання питання розподілу континентального шельфу та делімітації морського кордону з Румунією, маючи ще певні суперечки з офіційним Бухарестом щодо делімітації кордону по у дельті р. Дунай, зокрема, реалізації глибоководного суднового ходу «Дунай – Чорне море», що є перспективним проектом для торговельно-економічного розвитку України

Таким чином, дослідження проблем морських кордонів у зовнішній політиці України є актуальним і суспільно значущим, враховуючи те, що РФ розпочала пряму військову агресію в Азовському морі щодо України.

Об'єктом дослідження виступає зовнішня політика України.

Предметом є питання морських кордонів у зовнішній політиці України.

Територіальні рамки дослідження обмежені територіями України, Румунії та Росії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 2003 по 2019 рр. *Нижня межа* – 2003 р. – пояснюється датою підписання договору між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, та договору про українсько-російський державний кордон, в яких сторонами були окреслені питання, які відносяться до суміжних морських просторів. *Верхня межа* – 2019 р. – сучасним періодом загострення ситуації довкола розмежування Азовського моря та Керченської протоки з Росією, що є частиною гібридної війни Росії проти України. Для з'ясування передумов виникнення проблеми делімітації морських кордонів у зовнішній політиці України, автор дещо виходить за визначені хронологічні межі.

Мета роботи полягає у дослідженні проблем, пов'язаних з морським розмежуванням у двосторонніх відносинах України з Румунією та Росією.

Відповідно до мети автором поставлені наступні **завдання**:

- дослідити стан наукової розробки проблеми у вітчизняній та зарубіжній науковій школі;
- проаналізувати конфлікт України і Румунії з приводу відновлення глибоководного судового ходу р. Дунай – Чорне море;
- дослідити еволюцію підходів України та Росії до визначення статусу Азовського моря та Керченської протоки;
- з'ясувати вплив конфлікту навколо острова Тузла на українсько-російський переговорний процес;

– визначити складнощі Азовсько-Керченського розмежування після анексії Криму та перспективи вирішення проблеми в міжнародних судах.

Наукова новизна визначається актуальністю досліджуваної проблеми і полягає у тому, у межах проведеного наукового дослідження:

– на основі комплексного аналізу джерел та літератури на рівні магістерської роботи було здійснено комплексне дослідження проблем морських кордонів в зовнішній політиці України з урахуванням сучасних подій.

– досліджено динаміку взаємодії між Україною та Румунією щодо питання кордонів у двосторонніх відносинах, зокрема, здійснено спробу прогнозу перспективи врегулювання проблем пов'язаних з судноплавством по р. Дунай враховуючи сучасний стан ситуації.

Практичне значення полягає в тому, що роботу написано в наукових та навчальних цілях, і безпосередньо адресовано викладачам, студентам та аспірантам гуманітарних факультетів. Результати проведеного дослідження можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з питань зовнішньої політики України, при підготовці підручників, посібників та методичних рекомендацій, при викладанні наступних навчальних курсів: «Зовнішня політика та дипломатія України», «Сучасні тенденції міжнародних відносин», різних спецкурсах тощо.

Апробація результатів дослідження відбулася на 2 науково-практичних конференціях, зокрема, XXI всеукраїнській науково-методичній конференції «Могилянські читання-2018»: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (м. Миколаїв, 12-17 листопада 2018 р.); міжнародній науково-практичній конференції: Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – Прогрес майбутнього» (м. Львів, 22-23 березня 2019 р.).

Публікації. За темою дослідження автором опубліковано 2 праці – матеріали наукових конференцій:

1. Сердюк А. С. Делімітація морських кордонів України: Міжнародно-правовий аспект // Могилянські читання – 2018: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти. Миколаїв, 12-17 листопада 2018 р. С. 48-50.

2. Сердюк А. С. «Дунайський» фактор у питанні оформлення державного кордону України з Румунією// Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього». Львів, 22 – 23 березня 2019 р. С. 100-104.

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг її становить 154 сторінки, з них основного тексту – 128 сторінок. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (150 найменування українською, російською та англійською мовами) та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, територіальні та хронологічні межі, методологію та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення дослідження та структуру роботи.

У першому розділі **«Теоретико-методологічна та джерельна база дослідження»** подається аналіз стану наукової розробки та джерельної бази, проаналізовано теоретико-методологічні основи дослідження зовнішньої політики України з питань морських кордонів.

Використану літератури з даної тематики доцільно класифікувати за країнознавчим критерієм: роботи вітчизняних авторів, російських і західних науковців (європейських та американських). З'ясовано, що в працях українських та зарубіжних вчених достатньо уваги приділено теоретичним аспектам дослідження українських кордонів, проте, недостатньо дослідженою є саме питання вирішення проблеми Керченської протоки та вирішення поставленої проблеми

Серед українських науковці цінність для дослідження мали праці, О. С. Коваль, І. Ю. Чарських, В. Г. Ціватий. Західна наукова школа представлена працями Л. Коффей, К. Й. Купер, Х. Койнаш, Й. Катц, які акцентують увагу на протиріччях, щодо вирішення питання морських кордонів між державами.

Зважаючи на ситуацію, яка склалася сьогодні між Україною і Росією, щодо морського кордону, у дослідженні було використано низку джерел. Використані при написанні роботи джерела, умовно можуть бути поділені на кілька груп: офіційні документи уряду, офіційні документи міжнародних організацій, офіційні виступи та заяви політичних діячів і державних службовців, статистичні довідники, публікації ЗМІ, офіційні сторінки державних діячів та відомств в соціальних мережах.

Автор зважав на методологію дослідження як на систему певних принципів та засобів організації теоретичної та практичної діяльності.

Загальнонаукові та конкретнонаукові принципи та підходи є методологічною основою дослідження автора. Під час даного дослідження були використані такі принципи: об'єктивності, конкретності, термінологічний та системний принципи, а також інформаційний, компаративний та інституційний, комплексний та аксіологічний підхід. Автор спирався на загальнонаукові методи, серед них були використані такі методи як: аналізу, синтезу, індукції та дедукції, періодизації, компаративістський, ретроспективний, контент-аналіз, описовий, узагальнення та групування.

У другому розділі «**Оформлення морського кордону з Румунією у зовнішній політиці України**» було розглянути питання острова Зміїний та проблему судноплавства по річці Дунай.

З'ясовано, що врегулювання проблеми навколо острова Зміїний зайняло багато зусиль з боку української та румунської дипломатії. Проведення більше ніж 20 раундів переговорів між Бухарестом і Києвом, не дали жодних результатів щодо вирішення проблеми о. Зміїний і 16 вересня 2004 р. Румунія офіційно подала петицію до Міжнародного Суду ООН для вирішення територіального спору з Україною, пов'язаного з делімітацією континентального шельфу та виключної економічної зони у Чорноморському регіоні. В 2009 р. Суд виніс рішення, встановивши єдину морську межу, яка розмежувала континентальний шельф і виключні економічні зони Румунії та України і вирішила багаторічну морську суперечку в Чорному морі. Рішення не відповідало початковим вимогам будь-якої з сторін. Не ставлячи під сумнів рішення, прийняте Гаазьким судом у справі морської делімітації в Чорному морі та підтримуючи високий рівень міждержавних взаємин з Румунією, Україна в подальшому має більш ретельно ставитися до юридичної площини вирішення відповідних питань.

Український проект каналу Дунай-Чорне море є одним з актуальних питань двосторонніх відносин між Україною та Румунією вже майже п'ятнадцять років. Добудова українського каналу через дунайське гирло Бистре гарантує можливість зруйнування румунської монополії на вантажні

перевезення в дельті Дунаю, що має стратегічне значення для регіону Центральної Європи, оскільки входить в 7-й Пан-європейський транспортний коридор, а також сприяти розвитку Українського Дунайського судноплавства. Контроль над дунайським транзитом є чітким пріоритетом розвитку морських транспортних коридорів України. Погоджуючись з тим, що в даний час в нижній частині Дунаю кордони залишаються незмінними, деякі українські експерти вважають, що Бухарест добивається того, щоб в майбутньому при зміні берегових ліній прикордонних рік можна було б переглянути існуючу лінію кордону.

В цьому сенсі відновлення ГСХ якщо не зменшує шанси Румунію на зміни берегової лінії на її користь, то вносить додаткові, невідконтрольні Румунії фактори. Тому дії Бухаресту, скеровані на перешкоди в будівництві каналу можна аргументувати не тільки загрозою диверсифікації транспортних шляхів на Дунаї і, відповідно, загрозою для транспортної монополії Румунії, але й можливими прикордонними ускладненнями та змінами на Нижньому Дунаї не на користь Румунії. Загалом Бухарест стверджує, що перша частина каналу була побудована з порушеннями екологічних вимог міжнародних законів про охорону навколишнього середовища. Румунська влада навіть блокувала роботу каналу, зменшуючи рівень води в ньому.

Конфлікт ще не вирішений, і багато раундів переговорів не принесли якихось конкретних результатів, поки Україна не змогла довести, що всі роботи будуть відповідати міжнародним екологічним стандартам, хоча багато що в цьому напрямку вже виконано.

Тому, країнам варто якнайскоріше вирішити всі суперечки, тому що в умовах високої незахищеності, спричинених російською мілітаристською політикою, Україна та Румунія повинні прагнути до більш міцних двосторонніх відносин на засадах партнерства і взаємної довіри.

У третьому розділі «**Проблема делімітації морського кордону України з Російською Федерацією**» автором була досліджено питання делімітації морського кордону у відносинах України та Росії.

Розглянувши еволюцію підходів України та Росії до визначення статусу Азовського моря та Керченської протоки, було з'ясовано, що відразу після розпаду Радянського Союзу підходи України та Російської Федерації відрізнялися у питанні визначення статусу Азовського моря та Керченської протоки, так як Україна прагнула надати Азовському морю статус територіального моря з усіма атрибутами розмежування, а Росія наполягала закріпити статус внутрішніх вод двох держав за Азовським морем та Керченською протокою без їхнього розмежування і встановлення спеціальних позначень кордону. Позиція Росії з самого початку спричиняла непорозуміння і мала по суті двоїстий характер. Більше ніж 30 раундів російсько-українських переговорів за період з 1996 по 2012 рік не дали позитивних результатів, і до сьогоднішнього дня, а процес консультацій щодо нього заморожений на невизначений час.

Також в роботі був досліджений вплив конфлікту навколо острова Коса Тузла на проблему розмежування морського кордону в двосторонніх відносинах. Після завершення конфронтації, було підписано договір про кордон, який, однак, не вирішив питання про розмежування Азовського моря та Керченської протоки про вибір методів делімітації та залишив завуальованість щодо острова Коса Тузла. Виявлено, що звернення до міжнародних судових (арбітражних) органів у питанні делімітації суміжних акваторій можливе за умови згоди як України, так і Росії на передачу відповідного спору до Міжнародного Суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права чи арбітражів, передбачених Конвенцією ООН 1982 р.

Встановлений міжнародно-договірний режим Азовського моря та Керченської протоки дозволяє в даний складний час використовувати українській стороні можливості торговельного мореплавства Азовським морем та Керченською протокою, не дивлячись на фактичне знаходження

Керченської протоки під контролем Росії, хоча Росія вдається до різних способів перешкоджати Україні повноцінно використовувати Керченську протоку. Виявлено, що новий етап у конфлікті між Україною та Росією було розпочато наприкінці 2018 р. у зв'язку із захопленням російськими прикордонниками українських моряків, а вже у 2019 р. Міжнародний суд ООН виніс рішення про зобов'язання РФ повернути моряків Україні.

У **висновках** узагальнено головні результати поведеного дослідження:

1. Досліджено стан наукової розробки проблеми. Використану під час дослідження літературу автором було класифіковано за країнознавчим критерієм. Зокрема, було з'ясовано, що в українській міжнародно-політичній науці проблеми морських кордонів у зовнішній політиці України освітлюються з багатьох аспектів, проте мало представлено роботи, які би аналізували стан речей з врахуванням змін, пов'язаних з російською агресією щодо України: це стосується як питань розмежування в Азовському морі, так і змін в українсько-румунських відносинах. Російська та румунська наукова школа представлені здебільшого працями, в яких висвітлена протилежна позиція щодо української, що обумовлено у випадку з Румунією спором навколо острова Зміїний в Міжнародному суді, а у випадку з Росією нерегульованими питаннями щодо статусу Азовського моря та Керченської протоки. Західна наукова школа в основному акцентує увагу на рішенні Міжнародного Суду щодо острова Зміїний, використовуючи його як приклад, здебільшого в юридичних аспектах. В свою чергу проблема морських кордонів в зовнішній політиці України, пов'язаних з іншими факторами, недостатньо висвітлена.

2. Проаналізовано джерельну базу дослідження, використану у роботі. Залучена джерельна база є досить широкою та об'єктивною, охоплює основні проблеми щодо морського врегулювання у зовнішній політиці України зі своїми сусідами: Румунією та Росією. Джерельна база дослідження включає офіційні документи уряду, міжнародні договори, офіційні документи міжнародних організацій, офіційні виступи та заяви політичних діячів і

державних службовців України, статистичні довідники та публікації ЗМІ. Джерельна база стала підґрунтям більш об'єктивного дослідження проблем морських кордонів у зовнішній політиці України.

3. Охарактеризовано теоретико-методологічні основи дослідження. Зокрема, автором було визначено та структуровано концептуальну та понятійно-категоріальну основи. До понятійно-категоріального апарату даного дослідження, було залучено поняття, які стосуються делімітації морських просторів, які в свою чергу є одними з найбільш складних. Зокрема, були досліджені поняття «кордон», «делімітація», та розглянуті принципи та критерії, які враховуються при розмежуванні морських просторів між державами.

Також автором були проаналізовані принципи та підходи у дослідженні проблем морських кордонів у зовнішній політиці України. Зокрема, були використані такі принципи: об'єктивності, конкретності, термінологічний та системний принципи; і наступні підходи: компаративний, комплексний, аксіологічний та інституційний. При дослідженні проблем морських кордонів у відносинах України з Румунією та Росією, вказані принципи та підходи допомогли більш детально розглянути еволюцію переговорного процесу між Україною та Росією, виділити певні етапи. Також автором були використані загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція та дедукція, періодизації, ретроспективний, описовий тощо.

4. Охарактеризовано врегулювання проблеми щодо острова Зміїний в українсько-румунських відносинах. Автором було з'ясовано, що врегулювання проблеми навколо острова Зміїний варто розглядати у динаміці і з урахування дипломатичних дій обох сторін. Конфронтаційний етап українсько-румунських відносин 1991-1995 рр., який також був обумовлений проблемою врегулювання морських кордонів, поступово трансформувався до періоду пошуку розуміння і діалогу, який завершився договірно-правовим оформленням існуючих кордонів у період 1997-2003 рр. Проведення більше ніж 20 раундів переговорів між Бухарестом і Києвом, не дали жодних

результатів щодо вирішення проблеми о. Зміїний і проблема вирішувалася в Міжнародному Суді, який виніс рішення, що не відповідало початковим вимогам будь-якої з сторін. Україна втратила значну територію континентального шельфу, багатого на запаси нафти та газу, хоча де-юре Зміїний був визнаний островом. Не ставлячи під сумнів рішення суду та підтримуючи високий рівень міждержавних взаємин з Румунією, ми можемо стверджувати, що Україна в подальшому має використовувати всі наявні засоби превентивної дипломатії та більш фахово ставитися до вирішення питань у юридичній площині, адже, норми міжнародного морського права не є загальнообов'язковими до виконання.

5. Проаналізовано конфлікт України і Румунії з приводу відновлення глибоководного судового ходу р. Дунай – Чорне море. Український проект каналу Дунай – Чорне море є одним з актуальних питань двосторонніх відносин між Україною та Румунією вже майже п'ятнадцять років. Добудова українського каналу через дунайське гирло Бистре гарантує можливість зруйнування румунської монополії на вантажні перевезення в дельті Дунаю, контроль над дунайським транзитом є чітким пріоритетом розвитку морських транспортних коридорів України. Автором було з'ясовано, що під час будівництва каналу, дії Бухаресту були скеровані на перешкоди, що можна аргументувати не тільки загрозою диверсифікації транспортних шляхів на Дунаї і, відповідно, загрозою для транспортної монополії Румунії, але й можливими прикордонними ускладненнями та змінами на Нижньому Дунаї не на користь Румунії. Загалом Бухарест стверджує, що перша частина каналу була побудована з порушеннями екологічних вимог міжнародних законів про охорону навколишнього середовища.. таким чином, конфлікт ще не вирішений, і багато раундів переговорів не принесли якихось конкретних результатів, поки Україна не змогла довести, що всі роботи будуть відповідати міжнародним екологічним стандартам, хоча багато що в цьому напрямку вже виконано.

6. Досліджено еволюцію підходів України та Росії до визначення статусу Азовського моря та Керченської протоки. Автором було з'ясовано, що відразу після розпаду Радянського Союзу підходи України та Російської Федерації відрізнялися у питанні морських кордонів. Україна прагнула надати Азовському морю статус територіального моря з усіма атрибутами розмежування, а Росія – закріпити статус внутрішніх вод двох держав за Азовським морем та Керченською протокою без їхнього розмежування і встановлення спеціальних позначень кордону. Позиція Росії мала двоїстий характер: декларуючи непорушність морського кордону, з іншого боку здійснювалися спроби висунення територіальних претензій до України.

Також автором було виділено умовні етапи в розвитку переговорів щодо визначення статусу Азовського моря і Керченської протоки, який впливав на процес встановлення морського кордону між державами: 1) перший етап – початок 1990-х років, коли країни утвердили базовий принцип про закріплення за лінією попереднього адміністративного кордону статусу міждержавного кордону; 2) другий етап – середина 1990-х рр., коли у двосторонніх відносинах був утверджений діаметрально протилежний підхід щодо морського кордону; 3) третій етап – загострення навколо острова Коса Тузла і часткове відновлення українських втрачених позицій; 4) четвертий етап – поживлення українсько-російського діалогу після перемоги В. Януковича на виборах 2010 р.; 5) п'ятий етап – повне припинення переговорного процесу з 2014 р., внаслідок протиправної окупації та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією. Автором біло з'ясовано, що особливістю всіх етапів були постійні спроби Росії втримувати Україну у сфері свого геополітичного впливу.

Ключові слова: морський кордон, демаркація морського кордону, Україна, Росія.

АНОТАЦІЯ

Сердюк А.С. Питання морських кордонів у зовнішній політиці України. – На правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили.- Миколаїв, 2019.

Проблема морських кордонів України залишається актуальною до сьогодні і актуалізується у зв'язку з анексією Криму Російською Федерацією та ведення нею нелегітимної у правовому полі діяльності у Азовському морі. У свою чергу, незавершеність процесу договірно-правового оформлення морського кордону негативно позначається на міжнародному авторитеті України, становить перешкоди для реалізації стратегічних завдань зовнішньої політики у безпековій та економічній сферах. Загострення ситуації у акваторії Азовського моря та Керченської протоки наприкінці 2018 р. ще раз підтвердило важливість питання морського кордону у відносинах з Російською Федерацією.

З'ясовано, що Україна має негативний досвід врегулювання питання морського кордону з Румунією, тому має більш фахово реагувати на існуючі протиріччя з Російською Федерацією.

Ключові слова: морський кордон, анексія, демаркація морського кордону, зовнішня політика України, Росія, Румунія.

SUMMARY

Serdiuk A. S. A question of sea borders in foreign policy of Ukraine. – Manuscript.

Graduate work for obtaining an educational degree «Master». Petro Mohyla Black Sea national university of. – Mykolaiv, 2019.

The problem of sea borders of Ukraine remains relevant before the present and is updated in connection with annexation of the Crimea by the Russian Federation and conducting illegitimate activity in the legal framework by it in the Sea of Azov. In turn, incompleteness of process of contract and legal registration of sea border negatively affects the international authority of Ukraine, makes obstacles for realization of strategic problems of foreign policy in the field of safety and economic spheres. Aggravation of a situation in the water area of the Sea of Azov and the Kerch Strait at the end of 2018 once again confirmed importance of a question of sea border in the relations with the Russian Federation.

It is found out that Ukraine has negative experience of settlement of sea border with Romania therefore has more professionally to react to the existing contradictions with the Russian Federation.

Key words: sea border, annexation, demarcation of sea border, foreign policy of Ukraine, Russia, Romania.